

زندگینامه زنده‌یاد استاد دکتر محمد معین

استاد ممتاز دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران

در هفدهم رجب ۱۳۳۲ هجری قمری مطابق نهم اردیبهشت ۱۲۹۷ شمسی در شهر رشت در خانواده‌ای از علمای روحانی متولد گردید. به هنگام طفولیت او، نخست مادر و پس از پنج روز پدرش شیخ ابوالقاسم که از طلاب بود در عنفوان شباب در گذشت. جد پدری وی شیخ محمد تقی معین العلماء، که در سلک علمای روحانی بود به تربیت وی همت گماشت. جد مادری او شیخ محمد سعید نیز از علما و مدرسان علوم قدیمه بود. محمد معین دوره ابتدائی را در دبستان اسلامی و دوره اول متوسطه را در دبیرستان نمره یک (که بعدها به نام دبیرستان شاهپور خوانده شد) طی کرد.

در همان اوان تحصیل در دوره متوسطه صرف و نحو عربی و بخشی از علوم قدیمه را نزد جد خویش و مرحوم سید مهدی رشت آبادی و دیگر استادان وقت آموخت و از همان اوان در کتابخانه جد خویش به مطالعه کتب مختلف مشغول گردید و عشق به مطالعه در نهادش ریشه دوانید.

دو سال آخر متوسطه (ادبی) را در دارالفنون تهران به پایان رسانید و به سال ۱۳۱۰ در دانشکده ادبیات و دانشسرای عالی در رشته ادبیات و فلسفه و علوم تربیتی وارد گردید و در ۱۳۱۳ در این شعبه لیسانسیه شد. پس از طی دوره شش ماهه، دانشکده افسری احتیاط شش ماه اول سال ۱۳۱۴ را به خدمت افسری گذرانید و در مهرماه آن سال به سمت دبیری دبیرستان شاهپور اهواز منصوب شد و پس از سه ماه به ریاست دانشسرای شبانه‌روزی اهواز منصوب گردید و در عین حال عضویت تحقیق اوقاف و ریاست پیشاهنگی و تربیت بدنی استان ششم به عهده وی بود. در همین ایام به وسیله مکاتبه از آموزشگاه روانشناسی بروکسل (بلژیک) که تحت نظر Elmer Knowles روانشناس اداره می‌شد، روانشناسی عملی و دیگر شعب آن از قبیل خط‌شناسی، قیافه‌شناسی و مغز‌شناسی را فراگرفت.

در سال ۱۳۱۸ به تهران منتقل گردید و در حین تصدی معاونت و سپس کفالت اداره دانشسراها در وزارت فرهنگ وارد دوره دکتری زبان و ادبیات فارسی شد. پس از چندی با حفظ سمت قبلی به دبیری دانشکده ادبیات منصوب گردید. پس از پایان دوره دکتری جلسه دفاع از پایان‌نامه دکتری وی بعنوان «مزدیسنا و تأثیر آن در ادبیات پارسی» در روز سه‌شنبه ۱۷ شهریور ۱۳۲۱ تشکیل و پایان‌نامه او با قید «بسیار خوب» قبول گردید و او نخستین دکتر ادبیات فارسی در ایران شناخته شد. از آن پس به سمت دانشیار و سپس استادی کرسی «تحقیق در متون ادبی» در دانشکده ادبیات به تدریس مشغول گردید و سه سال نیز در دانشسرای عالی به تدریس پرداخت و بعد از آن هم با سمت مزبور در دانشکده ادبیات تدریس کرد. از آغاز سال ۱۳۲۴ شمسی که طبع لغت‌نامه علامه مرحوم علی اکبر دهخدا طبق قانون در مجلس شورای ملی شروع شد، دکتر معین به همکاری در این امر خطیر برگزیده گردید.

در دی ماه ۱۳۳۴ با موافقت علامه مزبور سازمان لغت‌نامه از منزل شخصی آن مرحوم به مجلس شورای ملی منتقل شد و طبق وصیت نامه‌های معظم‌له دکتر معین به ریاست آن سازمان منصوب گردید. در اسفند ۱۳۳۶ سازمان مذکور به دانشکده ادبیات (دانشگاه تهران) انتقال یافت و طبق اساسنامه مصوب شورای دانشگاه کماکان ریاست سازمان به عهده وی تفویض گردید. مشارالیه تا سال ۱۳۴۵ این سمت را دارا بود.

در تابستان ۱۳۳۷ بنا به تصویب هیئت وزیران ایران به عضویت فرهنگستان ایران انتخاب شد و این انتخاب در پائیز ۱۳۴۰ از طرف هیئت وزیران مجدداً تأیید گردید. در مهرماه ۱۳۳۷ به عنوان «استاد ممتحن خارجی» دانشگاه پنجاب (پاکستان) برای مطالعه و اظهارنظر در رساله‌های دکتری دانشگاه برگزیده شد. دکتر معین از سال ۱۳۲۴ با پروفسور هانری کربن فرانسوی در تصحیح و نقد متون فلسفی و عرفانی و عربی همکاری داشت در نتیجه این همکاری یک سلسله کتب فارسی از طرف انستیتو ایران و فرانسه (به فارسی و فرانسوی)

طبع و منتشر شده است. در آذرماه ۱۳۳۸ پس از فوت مرحوم نیما یوشیج پیشوای شعر نو در ایران وصیت‌نامه ایشان بدست آمد که در آن دکتر معین را بدون اینکه او را دیده باشد بعنوان وصی تعیین کرده بود تا اشعار وی را بررسی کند و قسمت لازم را انتشار دهد. انتخاب و طبع اشعار آن مرحوم نیز تحت نظر وی بود. در پائیز سال ۱۳۴۰ از طرف دولت فرانسه نشان عالی «هنر و ادب» به ایشان اهداء شد. از تاریخ ۹ شهریور ۱۳۴۵ تا ۱۵ همان ماه ریاست کمیسیون ادبیات را در کنگره بین‌المللی ایرانشناسان عهده‌دار بود. در تاریخ یکشنبه ۹ آبان ماه ۱۳۴۵ برای شرکت در کفرانس فرهنگ منطقه‌ای به مدت یک هفته به ترکیه عزیمت کرد و پس از مراجعت در تاریخ نهم آذرماه ۱۳۴۵ به سبب عارضه‌ای که تصور می‌شد سکت مغزی باشد، در بیمارستان آریا تهران بستری گردید که در اثر همین عارضه به حالت اغماء رفت و در ۱۵ آبان ماه ۱۳۴۶ به کانادا حرکت داده شد و در سیزدهم تیرماه ۱۳۵۰ در ایران وفات یافت. آرامگاه ایشان در شهرستان آستانه اشرفیه (گیلان) می‌باشد.

تصنیفات و تألیفات:

۱. ستاره ناهید یا داستان خرداد و امرداد (نثر و نظم)، چاپخانه شرکت طبع کتاب، تهران ۱۳۱۶.
۲. حافظ شیرین سخن، جلد اول، بنگاه پروین، تهران، ۱۳۱۹.
۳. یک قطعه شعر در پارسی‌باستان (فارسی-انگلیسی)، چاپخانه مجلس، تهران، ۱۳۲۲.
۴. یوشت فریان و مرزبان نامه (فارسی- روسی)، چاپخانه مجلس، تهران، ۱۳۲۲ (کتاب اخیر مورد تأیید آکادمی لنینگراد قرار گرفت).
۵. علامه محمد قزوینی در سالنامه پارس، تهران، ۱۳۲۴ و نیز در مجله فرهنگستان چاپ شده.
۶. شاهان کیانی و هخامنشی در آثار الباقیه (درآموزش و پرورش سال ۱۵ به طبع رسیده) تهران، ۱۳۲۴.
۷. ارداویرافنامه (در جزوه یادنامه پورداود، مجلد اول چاپ و نیز جداگانه منتشر شده) تهران، ۱۳۲۵.
۸. روزشماری در ایران باستان و آثار آن در ادبیات پارسی بضمیمه رساله نوروز و سی روز ماه تألیف محسن فیض کاشانی (جزو مجموعه شماره ۴ انجمن ایران شناسی چاپ و جداگانه نیز انتشار یافت)، تهران ۱۳۲۵.
۹. پورداود (ترجمه احوال و آثار) (جزو یادنامه پورداود، مجلد اول و نیز جداگانه منتشر شده) ۱۳۲۵.
۱۰. مزدیسنا و تأثیر آن در ادبیات پارسی (با مقدمه مشروح به زبان فرانسوی به قلم استاد هنری کرین شماره ۹ از انتشارات دانشگاه تهران ۱۳۲۶).
۱۱. شماره هفت و هفت پیکر نظامی (فارسی- انگلیسی) از انتشارات مجله پشتون، تهران، ۱۳۲۷.
۱۲. حکمت اشراق و فرهنگ ایران (از انتشارات مجله آموزش و پرورش سال ۲۴) تهران، ۱۳۲۹.
۱۳. قاعده‌های جمع در زبان فارسی شماره اول از سلسله انتشارات (طرح دستور زبان فارسی). کتابفروشی زوار، تهران، این کتاب با تجدید نظر کامل در سال ۱۳۴۰ به عنوان «مفرد و جمع» از طرف کتابفروشی ابن سینا مجدداً طبع و منتشر شد.
۱۴. اسم مصدر - حاصل مصدر- شماره دوم از سلسله انتشارات (طرح دستور زبان فارسی) کتابفروشی زوار، تهران ۱۳۳۱، از طرف کتابفروشی ابن سینا طبع و منتشر شد.
۱۵. امیر خسرو دهلوی از انتشارات مجله مهر، تهران، ۱۳۳۱ (و نیز در مجموعه‌ای از انتشارات سفارت هند به طبع رسید).
۱۶. برگزیده نثر فارسی شماره اول (دوره‌های سامانیان و آل بویه) کتابفروشی زوار تهران چاپ اول، ۱۳۳۲ و چاپ دوم ۱۳۳۷.
۱۷. آیینه سکندر از انتشارات مجله دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، ۱۳۳۲.

۱۸. اضافه، بخش نخست، شماره سوم از سلسله انتشارات (طرح دستور زبان فارسی) کتابفروشی زوکار تهران، ۱۳۳۳، بخش دوم تهران ۱۳۳۹، از طرف کتابفروشی ابن سینا مجدداً به طبع رسید.
۱۹. هورقلیا از انتشارات مجله دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، ۱۳۳۳. (خلاصه این رساله به زبان فرانسوی در مجموعه بیست و چهارمین کنگره خاورشناسان منعقد در مونیخ به طبع رسید).
۲۰. لغات فارسی ابن سینا از انتشارات مجله دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، ۱۳۳۳.
۲۱. برگزیده شعر فارسی، شماره اول (دوره‌های طاهریان، صفاریان، سامانیان و آل بویه) چاپ اول، ۱۳۳۱، چاپ دوم، ۱۳۳۴.
۲۲. نصیرالدین طوسی: زبان و ادبیات پارسی از انتشارات مجله دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، ۱۳۳۵.
۲۳. دوره کامل فرهنگ فارسی شامل لغات و ترکیبات عربی متداول در فارسی، لغات اروپایی که بتدریج در فارسی وارد شده و اعلام اشخاص، اعلام جغرافیایی، کتب مشهور علمی و ادبی، این فرهنگ در متجاوز از هشت هزار و پانصد صفحه و در شش مجلد به پایان رسید.
۲۴. فرهنگ بزرگ معین شامل کلیه لغات متداول در فارسی که مزایای زیر را دارا است. تاریخ استعمال کلمه در زبان فارسی، معانی حقیقی و مجازی، شواهد معانی.
۲۵. فرهنگ دستور زبان فارسی شامل: مباحث دستوری.

نشان‌ها و افتخارات:

- نشان درجه سوم علمی در سال ۱۳۱۶.
  - نشان درجه دوم علمی در سال ۱۳۲۱.
  - نشان درجه ۲ سپاس در سال ۱۳۲۷.
  - جایزه Tamhour از طرف Academie des Inscriptions فرانسه در سال ۱۳۳۲.
- این شرح حال از «شرح حال استادان ممتاز» پانزدهم بهمن ماه ۱۳۵۱، دانشگاه تهران نقل شده است.